

*Рекомендовано до друку рішенням  
кафедри соціальної педагогіки та педагогічної майстерності  
Житомирського державного університету імені Івана Франка  
(протокол №10 від 13 травня 2014 року).*

*Рецензенти:*

Н.А. Сейко – доктор педагогічних наук, професор, проректор з наукової роботи Житомирського державного університету імені Івана Франка;

С.А. Котловий – кандидат педагогічних наук, вчитель історії вечірньої (змінної) ЗОШ II-III ст. №1 м. Житомира.

**А 43 Актуальні проблеми соціальної сфери : [збірник наукових робіт викладачів і студентів / за заг. ред. Н.П. Павлик]. — Житомир : Вид-во Житомирського державного університету імені Івана Франка, 2014. — 130 с.**

Літературний редактор: Н.Л. Тарасенко

Відповідальний редактор: І.М. Палько

Дизайн обкладинки: А.І. Сочинський

Матеріали надруковані в авторській редакції.

За достовірність фактів, цитат, власних імен, посилань на джерела та інших відомостей відповідають автори публікацій.

## **Передмова**

Шановні друзі! Пропонуємо Вашій увазі третє видання збірника наукових робіт викладачів і студентів соціально-психологічного факультету Житомирського державного університету імені Івана Франка «Актуальні проблеми соціальної сфери», що вже став систематичним відображенням науково-дослідної діяльності викладачів і студентів нашого факультету; представляє результати курсових, бакалаврських, магістерських, дисертаційних досліджень.

Цей збірник присвячено значущій для нас даті – **10-ти-річчю соціально-психологічного факультету** ЖДУ ім. І. Франка. Протягом цих десяти років факультет перетворився на дружню ініціативну команду, що має власні цілі, традиції, приводи для гордості. Хочеться зазначити такі наші здобутки та інновації, як:

- *практикум із соціальної педагогіки* – спецкурси практичного характеру, спрямовані на формування у студентів умінь та навичок організовувати психолого-педагогічну взаємодію з клієнтами на основі спільних інтересів (наприклад, етнодизайн, журналістика, канестерапія, організація культурно-дозвіллевих заходів, волонтерство та багато інших);
- *мистецькі проекти* факультету, серед яких систематичними стали: Виставка Двох Картин на Сьомому Небі (презентація творчості відомих житомирських художників), Людина Року (відзначення здобутків студентів та співробітників у галузях громадської діяльності, науки, мистецьких і спортивних подій);
- *наукові проекти* кафедри соціальної педагогіки та педагогічної майстерності (організація Всеукраїнського дистанційного конкурсу студентських і учнівських наукових робіт з соціальної педагогіки – режим доступу: <http://contest.zu.edu.ua>; розробка колективної монографії «Енциклопедія прав людини: соціально-педагогічний аспект»);
- *соціальні проекти* Студентської Соціальної Служби для Молоді (керівниця – Світлана Коляденко), спрямовані на підтримку вразливих категорій учнівської й студентської молоді та проведення добродійних акцій;
- *Соціально-інтерактивний «Театр Життя»* – об'єднання викладачів і студентів, які засобами театрального мистецтва піднімають у студентському середовищі актуальні соціальні проблеми та питання; створюють можливості діалогу глядачів і акторів. Діяльність «Театру Життя» втілюється через різноманітні форми та засоби – інтерактивні й публіцистичні вистави, форум-вистави, презентації;
- *Центр міжкультурної толерантності* (керівниця – Інна Палько), який реалізує просвітницькі молодіжні програми та соціальні проекти з протидії різним формам дискримінації. Основними видами діяльності Центру міжкультурної толерантності є Школа міжкультурної толерантності, Дискусійний відеоклуб, «Жива бібліотека», Форум-театр та інші;
- *Центр гендерної освіти* (керівниці – Олена Остапчук, Наталія Тарасенко), діяльність якого спрямована на формування гендерно чуйного освітнього

середовища та сприяння саморозвитку і самореалізації студентського активу. Завдяки діяльності Центру студентами було реалізовано наступні власні соціальні проекти: «Соціалізація жіночої студентської молоді, в тому числі молодих мам» – Н. Кривой; «Гендерна просвіта молоді Житомирщини» – Ю. Покотило, О. Добрякова; «Школа молоді сім'ї» – Б. Антонян-Шевчук; «Правова просвіта лідерів студентського самоврядування ВНЗ м. Житомира» – В. Безсмертна та інші;

- розширення географії участі викладачів і студентів кафедри у міжнародних проектах. Франція, Південно-Африканська Республіка, Сполучені Штати Америки, Молдова, Албанія, Ізраїль, Швеція, Литва, Польща, Німеччина, Грузія, Білорусь, Угорщина, Бельгія, Казахстан, Словачія, Азербайджан – дякуємо за гостинність! «Білою плямою» наразі залишається лише континент Австралія ☺.

Ми пишаємося нашими перемогами у науковій сфері, зокрема у: Всеукраїнському дистанційному конкурсі студентських і учнівських наукових робіт з соціальної педагогіки (**Юлія Золотуха** – Гран-Прі); Всеукраїнських конкурсах студентських наукових робіт (**Юлія Покотило, Світлана Щур** – дипломи III ступеня); Всеукраїнській студентській олімпіаді із соціальної педагогіки (**Сергій Михнюк** – диплом III ступеня); стипендіальній програмі «Завтра.UA».

Серед стратегічних напрямів подальшої наукової діяльності варто відзначити: створення наукового гуртка; викладання окремих дисциплін/занять/тренінгів англійською мовою; збільшення кількості міжнародних публікацій та участі у конференціях; реалізація проекту Ради Європи «NoHateSpeechMovement».

*Бажаємо соціально-психологічному факультету та всім, хто себе з ним ідентифікує, нових і великих досягнень, рефлексій та звершень!*

*Будьте здоровими та щасливими!*

З повагою, Надія Павлик.

---

## Зміст

Маєвська Людмила	ПОНЯТТЯ «ЛЮБИТИ СЕБЕ» У СУЧАСНОМУ СОЦІУМІ	8
Поздєєва Валерія	СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА КОРЕКЦІЯ КОНФЛІКТНОСТІ У СТУДЕНТСЬКОМУ СЕРЕДОВИЩІ КОЛЕДЖУ	11
Киричок Юлія	ПРОФІЛАКТИКА ДИТЯЧОЇ БЕЗДОГЛЯДНОСТІ ЯК НАПРЯМ ДІЯЛЬНОСТІ РАЙОННОГО ЦЕНТРУ СССДМ	13
Синиця Анна	ХАРАКТЕРИСТИКА КОМП'ЮТЕРНОЇ ЗАЛЕЖНОСТІ ПІДЛІТКІВ	15
Саустян Інна	РОЗВИТОК СОЦІАЛЬНИМ ПЕДАГОГОМ НАВИЧОК СПІЛКУВАННЯ У ДІТЕЙ З СИНДРОМОМ ДАУНА	18
Ланчук Ганна	СОЦІАЛЬНІ ЧИННИКИ ПОШИРЕННЯ ЛИХОСЛІВ'Я У ПІДЛІТКОВОМУ ВІЦІ	19
Байдюк Людмила	СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНИЙ СУПРОВІД СІМЕЙ З ДІТЬМИ З ОБМЕЖЕНИМИ ФУНКЦІОНАЛЬНИМИ МОЖЛИВОСТЯМИ	22
Шелестюк Арсеній	СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА ПРОФІЛАКТИКА ІГРОВОЇ ЗАЛЕЖНОСТІ У ПІДЛІТКІВ	24
Кот Юлія	СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА ФОРМ ТА МЕТОДІВ ОРГАНІЗАЦІЇ ДОЗВІЛЛЯ У ДИТЯЧИХ ЛІКУВАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ	25
Бруліна Катерина	ПІДЛІТКОВА СУБКУЛЬТУРА – ВАЖЛИВИЙ ЕЛЕМЕНТ СОЦІАЛІЗАЦІЇ ПІДЛІТКА	28
Іллїна Ольга	ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ПРОБЛЕМИ СОЦІАЛЬНОЇ ЗАХИЩЕНОСТІ ЛЮДЕЙ З ОБМЕЖЕНИМИ ФУНКЦІОНАЛЬНИМИ МОЖЛИВОСТЯМИ В УКРАЇНІ	29
Іванова Катерина	СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНИЙ ЗМІСТ ДІЯЛЬНОСТІ СОЦІАЛЬНОГО ГУРТОЖИТКУ	32
Сичук Лілія	СИСТЕМНИЙ ПІДХІД У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ЯКОСТІ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЗНЗ	34
Остапчук Олена	СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНИЙ АНАЛІЗ ВЕБ-РЕСУРСІВ ДЛЯ ДІТЕЙ	37
Цветкова Наталія	СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНІ АСПЕКТИ В ДІЯЛЬНОСТІ ДИТЯЧИХ ТВОРЧИХ КОЛЕКТИВІВ В УМОВАХ МІСТА	39
Савченко Оксана	СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНИЙ ЗМІСТ НЕПЕРЕРВНОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ	42
Хімач Вікторія	ДІАГНОСТИЧНИЙ ІНСТРУМЕНТАРІЙ СОЦІАЛЬНОГО ПЕДАГОГА ПРИ РОБОТІ З ПРОБЛЕМОЮ ЛІДЕРСТВА	44
Сочинський Андрій	МІЖНАРОДНІ МІЖУРЯДОВІ ТА НЕУРЯДОВІ ІНСТИТУЦІЇ СОЦІАЛЬНОЇ СФЕРИ	47
Зайчківська Юлія	МІЖНАРОДНА І УКРАЇНСЬКА ЗАКОНОДАВЧА БАЗА СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ	50
Михнюк Сергій	ШКІЛЬНИЙ САЙТ У СТРУКТУРІ ІНФОРМАЦІЙНОГО СЕРЕДОВИЩА ЗНЗ	52

---

Гладченко Ольга	СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНІ ФАКТОРИ РОЗВИТКУ ОБДАРОВАНOSTІ ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ	54
Перішко Варвара	ПРОФОРІЄНТАЦІЯ СТАРШОКЛАСНИКІВ У СИСТЕМІ ДІЯЛЬНОСТІ СОЦІАЛЬНОГО ПЕДАГОГА ЗНЗ	55
Джура Ніна	РОЛЬ ТЕЛЕФОННОГО КОНСУЛЬТУВАННЯ ДЛЯ УЧНІВ СЕРЕДНЬОЇ ТА СТАРШОЇ ШКОЛИ	57
Ващенко Олег	ПРОБЛЕМА ВАЖКОВИХОВУВАНOSTІ. СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНИЙ ЗМІСТ ДІЯЛЬНОСТІ СОЦІАЛЬНОГО ПЕДАГОГА ЗНЗ ЩОДО ПОПЕРЕДЖЕННЯ ВАЖКОВИХОВУВАНOSTІ	60
Дорошенко Людмила	РОБОТА СОЦІАЛЬНОГО ПЕДАГОГА ЗНЗ ІЗ ФОРМУВАННЯ МІЖКУЛЬТУРНОЇ ТОЛЕРАНТНОСТІ СТАРШИХ ШКОЛЯРІВ	62
Богданець Анастасія	ЦІННІСНІ ОРІЄНТАЦІЇ СТАРШОКЛАСНИКІВ ЯК ОБ'ЄКТ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ	64
Котловий Сергій	ПРОФІЛАКТИКА КОНФЛІКТІВ В ОСВІТНЬОМУ СЕРЕДОВИЩІ ЛІЦЕЮ ЯК СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА	66
Кондратенко Ярослава	РОБОТА СОЦІАЛЬНОГО ПЕДАГОГА ЗНЗ ІЗ ПРОФІЛАКТИКИ ВІКТИМНОЇ ПОВЕДІНКИ ПІДЛІТКІВ	68
Щур Світлана	ДІЯЛЬНІСТЬ СОЦІАЛЬНОГО ПЕДАГОГА ЗНЗ ЩОДО ПЛАНУВАННЯ УЧНЯМИ КАР'ЄРИ	70
Бобрусь Ольга	ТВОРЧИЙ РОЗВИТОК УЧНІВ ЯК ОБ'ЄКТ ДІЯЛЬНОСТІ СОЦІАЛЬНОГО ПЕДАГОГА	73
Остапенко Катерина	ДИТЯЧА ЛІТЕРАТУРНА ТВОРЧИСТЬ ЯК ПРОВІДНИК СОЦІАЛІЗАЦІЇ ОСОБИСТОСТІ У СТАРШОМУ ШКІЛЬНОМУ ВІЦІ	76
Луценко Анастасія	ФОРМУВАННЯ ПРАВОВОЇ КУЛЬТУРИ СТАРШОКЛАСНИКІВ СОЦІАЛЬНИМ ПЕДАГОГОМ В УМОВАХ ЗНЗ	79
Возна Вікторія	СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА ДІЯЛЬНІСТЬ ЩОДО ФОРМУВАННЯ ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ БАТЬКІВ В УМОВАХ ЗНЗ	82
Романюк Оксана	ФОРМУВАННЯ НАВИЧОК БЕЗКОНФЛІКТНОГО СПІЛКУВАННЯ ПІДЛІТКІВ В УМОВАХ ЗНЗ	84
Харькова Наталія	ПСИХОЛОГІЧНІ ТЕХНІКИ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОГО КОНСУЛЬТУВАННЯ	86
Гетьман Олена	СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНИЙ ЗМІСТ ІГРОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ДОШКІЛЬНИКІВ	88
Адамович Анна	СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА ТЕХНОЛОГІЯ КОЛЕКТИВНОЇ ТВОРЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У ЗНЗ	90
Юзв'ячик Інна	СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНА ПІДТРИМКА УЧНІВ З ГІПЕРАКТИВНИМ РОЗЛАДОМ У ЗНЗ	92
Слободенко Лідія	ПСИХОТЕРАПЕВТИЧНІ МЕТОДИ РОБОТИ	94

	СОЦІАЛЬНОГО ПЕДАГОГА З ДІТЬМИ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ	
Рудюк Ганна	ДИНАМІКА ПРОФЕСІЙНОЇ ІДЕНТИФІКАЦІЇ МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПЕДАГОГІВ У ВНЗ	96
Самойлюк Марина	СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНИЙ ЗМІСТ НЕФОРМАЛЬНОЇ ОСВІТИ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ	98
Палько Інна	ЦЕНТР МІЖКУЛЬТУРНОЇ ТОЛЕРАНТНОСТІ СССМ ЖДУ ЯК ІННОВАЦІЙНИЙ РЕСУРС В ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПЕДАГОГІВ	101
Павлик Надія	НАВЧАЛЬНИЙ КУРС «ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНА ТЕРАПІЯ» У СИСТЕМІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ СОЦІАЛЬНИХ ПЕДАГОГІВ	105
Літяга Інна	ВПЛИВ ЗМІ НА СОЦІАЛІЗАЦІЮ ОСОБИСТОСТІ ДИТИНИ В КОНТЕКСТІ ВИВЧЕННЯ ДИСЦИПЛІНИ «СОЦІАЛЬНА ПЕДАГОГІКА»	110
Тарасенко Наталія	РОЛЬ І ЗНАЧЕННЯ САМОМЕНЕДЖМЕНТУ В РОБОТІ СОЦІАЛЬНОГО ПЕДАГОГА	112
Свінціцька Тетяна	СТАВЛЕННЯ СТУДЕНТІВ ДО СІМЕЙНИХ СТЕРЕОТИПІВ	114
Залібовська-Ільніцька Зоя	ШЛЯХИ УДОСКОНАЛЕННЯ ПЕДАГОГІЧНОЇ ТВОРЧОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ БІОЛОГІЇ	116
Папченко Вікторія	СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНИЙ АНАЛІЗ УКРАЇНОМОВНОГО СЛЕНГУ	119
Коляденко Світлана	ЗАКОНОДАВЧЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВИКОНАННЯ ПОКАРАННЯ ЩОДО НЕПОВНОЛІТНІХ У РОСІЙСЬКІЙ ІМПЕРІЇ В ХІХ – поч. ХХ СТ.	121
Васьківська Юлія	ЧАРТЕРНІ ШКОЛИ – ІННОВАЦІЙНА МОДЕЛЬЗДОБУТТЯ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ	126
Михаленко Тетяна	СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНИЙ АНАЛІЗ ТРАДИЦІЙ ВЖИВАННЯ АЛКОГОЛЮ В УКРАЇНСЬКІЙ СІМ'І	128

*Автор статті:*

**Світлана Коляденко,**

кандидат педагогічних наук, доцент  
кафедри соціальної педагогіки

## **ЗАКОНОДАВЧЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ВИКОНАННЯ ПОКАРАННЯ ЩОДО НЕПОВНОЛІТНІХ У РОСІЙСЬКІЙ ІМПЕРІЇ В ХІХ – поч. ХХ СТ.**

Із початку 90-х років ХХ ст. Україна взяла курс на побудову громадянського суспільства і правової держави. Однак формування нового економічного базису, бурхливий сплеск неконтрольованого ринку, соціальна і правова незахищеність українських громадян стали причинами поширення якісно нових форм злочинності. Тому сьогодні зростає роль спеціальних органів держави, діяльність яких спрямована на боротьбу зі злочинністю. У системі цих органів особлива роль належить пенітенціарним установам, що виконують покарання у вигляді позбавлення волі.

Процес зміни юрисдикції кримінально-виконавчої системи як у минулому, так і сьогодні, спрямований на досягнення однієї загальної мети: зробити пенітенціарну систему не тільки каральною, але і гуманною. Як відомо, повне пізнання, а тим паче розв'язання сучасних проблем науки і практики, не можливе без з'ясування історичних аспектів. Тому знання історії формування та еволюції пенітенціарної системи необхідне для правильного розуміння і всебічної оцінки її ролі й призначення в системі державних органів. Сучасні дослідники і практики найчастіше апелюють до закордонного досвіду, часто забуваючи вітчизняні надбання, які можуть стати у нагоді під час реформування кримінально-виконавчої системи України.

На початку ХХ століття дослідженням системи виконання покарань займалися такі вчені, як А.Я. Герд, С.В. Познишев, І.Я. Фойницький. У розвиток сучасної пенітенціарної педагогіки помітний внесок зробили такі українські вчені: О. Беца, В. Кривуша, В. Львович, В. Медведєв, О. Морозов, Г. Радов. У сучасній науковій літературі питання правового регулювання виконання покарання у вигляді позбавлення волі стосовно неповнолітніх знайшли відображення у працях Ю. Антопяна, З. Астемірова, А. Зубкова, К. Ігошева, О. Кудимова.

Аналіз літератури дає підстави стверджувати, що генезис вітчизняної пенітенціарної системи має низку не розроблених напрямків. Саме тому вивчення історії становлення пенітенціарної системи, основ управління тюремними установами в сукупності з іншими суголосними питаннями набуває важливого і самостійного наукового інтересу як у теоретичному, так і в практичному аспектах.

Можна вважати, що система установ виконання покарань царської Росії еволюціонувала в три етапи.

Перший етап тривав із моменту створення централізованої держави до початку поширення пенітенціарних ідей наприкінці XVIII століття і характеризувався превалюванням жорстких видів покарань із метою залякування злочинця та повною відсутністю в суспільстві зацікавленості пенітенціарними проблемами. Із кінця XVIII до середини XIX століття продовжувався другий період, який знаменувався активною філантропічною діяльністю приватних осіб, зацікавлених у покращенні долі арештантів. Визначальною рисою третього етапу (середина XIX століття – 1917 рік) стала активна діяльність держави з метою модернізації тюремного законодавства та реорганізації системи виконання покарань [1, с. 10].

Неповнолітні як спеціальний суб'єкт кримінальної відповідальності вперше в історії кримінального законодавства Російської імперії згадуються в Артикулах Військових 1715 року. Подальший розвиток і нормативне визначення інститут кримінальної відповідальності неповнолітніх дістав у нормах «Уложенням про покарання кримінальні та виправні» в редакції 1845 року, що передбачав такі види покарань для неповнолітніх: заслання на поселення; заточення в монастир; ув'язнення в робочому та смиренному домі; тюремне ув'язнення [2].

«Уложення» розглядало малолітство (до 7 років) і неповноліття (від 7 до 17 років) як обставини, що пом'якшують відповідальність і суворість покарання.

«Уложення» виділяє 3 категорії кримінальної неосудності, одне з категорій – це малоліття – нерозвиненість, що залежить від природних умов розвитку організму людини. За доби отрочтва вік служить підставою чи неосудності кримінальної безвідповідальності, чи ж заміни покарання виправними заходами, коли суд, встановивши вину малолітнього тавизначивши розмір тієї відповідальності, якій він може підлягати, будучи дорослим, заміняє таку відповідно до Закону; за доби юності вік слугує підставою особливого пом'якшення кримінальної відповідальності, якій підлягав би винний за учинене діяння, якби був дорослим [2].

Малолітніх було неможливо піддавати ні страті, ні катуванню, ні батогам; їм ці покарання замінялися віддачею до монастиря на виправлення та для важких монастирських робіт, а, після виходу із монастирів їх повертали в ті місця, звідки їх було надіслано, а потім із цих місць відсилали в колишні будинки.

«Уложення» визначає відповідальність дітей за завзяту непокору батьківській владі, так само як і за грубе поводження з батьками, піддаючи винних арешту до 6 місяців; цю відповідальність призначає суд.

Дисциплінарна влада здійснюється батьками. Близький зв'язок з дисциплінарною владою сім'ї має дисциплінарна влада школи. Виконання обов'язкового виховання покладається насамперед на сім'ю; але там де сім'я не може виконати цього призначення своїми засобами, на допомогу їй приходять школа. Застосування дисциплінарної влади у школі, за загальним правилом, безумовно усуває дію каральної влади держави, допускаючи її втручання лише у разі вчинення найбільш тяжких злочинів вихованцями старшого віку, наприклад, 14 і більше років (такі, наприклад, випадки вбивства, підпалу, зґвалтування тощо.). З іншого боку, держава має встановити нагляд за шкільними стягненнями, визначити межі, ці стягнення повинні накладатися з винятковою метою виправлення, а не бути актом відплати. Такими покараннями часто були виховні стягнення – догани, зменшення балів за поведінку, позбавлення пільг, карцер, а в крайньому випадку відрахування з цього закладу. Діти від 7-10 років не піддавалися покаранню, а віддавалися батькам, або благонадійним родича для домашнього виправлення [2].

5 грудня 1866 року імператором Миколою I був затверджений Закон Російської імперії «Про створення притулків і колоній для етичного виправлення неповнолітніх злочинців» [3]. Законом передбачалось створення системи закладів для відбування покарання у вигляді позбавлення волі неповнолітніми. Зазначимо, що аналізований нормативний акт був виданий при відсутності в дореволюційній Росії власної такої практики. З метою вивчення змісту виконання покарання у вигляді позбавлення волі, а також форм та методів виправлення засуджених, за рахунок коштів Товариства опіки про



тюрми було відряджено до Швейцарії посадовців Міністерства внутрішніх справ, які протягом шести місяців ознайомилися з діяльністю подібних установ, відкритих 1775 року відомим педагогом І. Песталоцці [3, с. 95].

Варто зазначити, що неповнолітні правопорушники часто чинили повторні злочини, ставали рецидивістами. Справа в тому, що у в'язниці неповнолітні утримувались разом із дорослими засудженими, при тому, що їх не навчали ні грамоті, ні ремеслу. Неважко здогадатися, що звільнившись із в'язниці підліток знову опинявся в тих же соціальних умовах і ставав на злочинний шлях.

Потрібно зауважити, що царський уряд під тиском суспільної думки ввів дитячі суди, які повинні були вживати заходи щодо «виправлення неповнолітніх злочинців» шляхом відправки їх в спеціальні колонії, установи. Перша із колоній для неповнолітніх злочинців у Російській імперії була відкрита 7 червня 1871 року поблизу Санкт-Петербурга. За десятирічний період із 1871 по 1881 р. на теренах Російської імперії було відкрито шість притулків та п'ять землеробських колоній. У звіті Головного тюремного управління за 1883 рік, зокрема, зазначалось: «...більшість каральних установ для неповнолітніх в імперії зобов'язані своїм виникненням і процвітаням завдяки широкій благодійності приватних осіб» [3, с. 96]. Київський виправний притулок, заснований на кошти сім'ї Кримських, являє собою світле приміщення, яке відповідає своєму призначенню; чудово обладнані майстерні притулку, в яких вихованці навчаються теслярній, токарній, слюсарній справі. Крім майстерень, притулок має церкву, бібліотеку, лікарню. У системі комплексних заходів правового та психолого-педагогічного характеру важлива роль приділяється формуванню законослухняної особи. З метою досягнення цього в місцях позбавлення волі широкої практики набули недільні школи, у яких, крім вивчення загальноосвітніх предметів, проводились заняття з вивчення прав та обов'язків вірнопідданих, Закону Божого. Харківський виправний притулок перебував під патронатом місцевого губернатора. Особлива увага в ньому приділялась сільському господарству, притулок мав у власному користуванні 5 десятин землі і орендував 300. Крім того, притулок володів відмінно облаштованими приміщеннями, бібліотекою, майстернями [3, с. 97].

Але організаційно-правові заходи царського уряду, спрямовані на боротьбу зі злочинністю неповнолітніх, наприкінці XVIII сторіччя були малоефективними, що пояснюється недостатньою кількістю установ, призначених для покарання неповнолітніх. У зв'язку з цим були внесені зміни та доповнення до чинного на той період кримінального законодавства, а саме: від кримінальної відповідальності та покарання звільнялись особи, які досягли повноліття, за злочин, вчинений із необережності, одночасно передбачалось утримання неповнолітніх в особливих приміщеннях при тюрмах.

У 1909 році Міністерство юстиції розробило проект «Положення про виховно-виправні заклади для неповнолітніх», який був затверджений Державною Думою 19 квітня 1909 року, що надало йому силу закону [4]. Відповідно до статті I Положення, на заклади покладалась наступні завдання: забезпечення порядку та умов виконання покарань; виправлення засуджених; запобігання вчиненню ними нових злочинів; підготовка їх до чесного життя в умовах волі.

З метою досягнення визначених завдань передбачалась наступна система їх виправлення: режим виконання покарання; залучення засуджених до суспільно корисної праці; релігійне виховання; професійне навчання.

Покарання у вигляді позбавлення волі передбачає врегулювання законодавством комплексу правообмежень для осіб, які вчинили злочин. Не були винятком у цьому плані виховно-виправні заклади для неповнолітніх у Російській імперії. Водночас їх правовий статус, а відповідно і обсяг режимних правообмежень для вказаної категорії осіб, відрізнявся низкою особливостей. Так, особи, які відбували покарання в закладах для неповнолітніх, утримувались без охорони, а нагляд за ними здійснювався педагогічним персоналом цих закладів. Вони користувались правом на побачення з рідними та близькими без обмежень. За гарну поведінку їм надавалась відпустка з виїздом до місця проживання рідних та близьких терміном до трьох діб без врахування часу на дорогу. До неповнолітніх не застосовувались такі заходи дисциплінарного впливу, як карцер, позбавлення права на побачення з рідними та близькими.

Аналізуючи зміст законодавства, яке регулювало порядок та умови залучення засуджених до суспільно-корисної праці, необхідно зазначити, що на неповнолітніх не поширювались вимоги Закону Російської імперії від 6 січня 1886 року «Про заняття арештантів працею і отримання від цього доходу» («О занятии арестанов трудом и получаемого от сего дохода»), але аналіз архівних документів свідчить про те, що трудова діяльність була дуже поширена в умовах ізоляції. Зокрема, неповнолітні виправного притулку брали активну участь у виготовленні продукції для потреб аграрного сектору, а зароблені ними кошти йшли на розвиток матеріальної бази притулку: закупку продуктів харчування, одягу для вихованців із малозабезпечених сімей. В арсеналі засобів виховно-виправного характеру домінуючу роль займало релігійне виховання, метою якого було формування законослухняної особи. Неповнолітні, які відбували покарання у вигляді позбавлення волі, зобов'язані були відвідувати школу, що розташовувалась на території виховної установи. Курс навчання неповнолітніх ув'язнених організовувався відповідно до вимог церковно-приходських шкіл. Ними вивчалися основи граматики та правопису, арифметики, географії, Закону Божого. В установах для неповнолітніх злочинців вивчалися також професійно-технічні дисципліни: столярні, слюсарні, картонажні.

Таким чином, розглянувши законодавчі аспекти порядку та умов виконання покарання у вигляді позбавлення волі щодо неповнолітніх у Російській імперії, можемо зробити наступні висновки:

- кримінальна відповідальність і покарання неповнолітніх як інститут кримінального права сформувався на початку XVIII століття і отримав нормативне визначення в першому Кримінальному кодексі Російської імперії – «Артикулах Військових» 1715 року;

- «Уложення про покарання кримінальні та виправні» в редакції 1845 року конкретизувало вік настання кримінальної відповідальності, а також встановило порядок призначення покарань щодо вказаної категорії злочинців, тим самим виділивши їх із загальної юрисдикції кримінального законодавства;

- «Положення про виховні-виправні заклади для неповнолітніх», яке набуло чинності 19 квітня 1909 року, нормативно закріпило єдиний порядок умов виконання покарань у вигляді позбавлення волі неповнолітніх та засоби їх виправлення.

*Використана література*

1. Прусс В. М. Пенітенціарна система України : монографія / В. М. Прусс, Д. В. Ягудов. — Одеса : Фенікс, 2006. — 251 с.

2. Сводзаконов Российской империи. — СПб., 1980. — Т. XV Уложение о наказаниях уголовных и исправительных. — С. 144.
3. Стаднік В. Правове регулювання виконання кримінального покарання у виді позбавлення волі щодо неповнолітніх / В. Стаднік // Право України. — 2005. — №5. — С. 95—97.
4. Детков М. Г. Наказание в Царской России. Система его исполнения / М. Г. Детков. — М., 1994. — С. 114—116.